

Ιδιαιτερότητες και δυσκολίες στη διδακτική της ελληνικής: η άρνηση

Gustavo Figarola: gugafig@adinet.com.uy

Soraya Ochoviet: soraocho@hotmail.com

Μοντεβιδέο, Ουρουγουάη

Από την πείρα μας, σαν δάσκαλοι του Ιδρύματος «Μαρία Τσάκος», καταλαβαίνουμε ότι η χρήση της άρνησης στην ελληνική γλώσσα, είναι ένα θέμα που προκαλεί κάθε τόσο δυσκολίες στους μαθητές. Θεωρούμε επίσης πως είναι ενδιαφέρον να το εξετάσουμε γιατί αναρωτιόμαστε κατά πόσο έχουμε όλοι οι δάσκαλοι συνείδηση της περιπλοκότητας του θέματος.

Η εν λόγω περιπλοκότητα εξαρτάται από **δύο παράγοντες**:

Ο πρώτος είναι η ποικιλία μέσων που παρουσιάζει η ελληνική γλώσσα για τη δήλωση της άρνησης καθώς και οι διάφοροι κανόνες της χρήσης τους. **!**

Ο δεύτερος έχει σχέση με τις υποθέσεις που κάνουν οι μαθητές για τη λειτουργία της άρνησης στα Ελληνικά.

Θα αρχίσουμε με τη μελέτη του πρώτου παράγοντα.

Όπως ξέρετε, υπάρχουν στα Ελληνικά τρία διαφορετικά μόρια με αρνητική σημασία: **όχι**, **δε(ν)** και **μη(ν)**. Με τη μέθοδο διδασκαλίας που χρησιμοποιούμε στο Ίδρυμα, οι μαθητές κατορθώνουν να τα χειριστούν σωστά, αλλά μόνο σε ορισμένες χρήσεις.

Στον εξής πίνακα, βλέπονται οι χρήσεις αυτών των μορίων που παρουσιάζει και εξετάζει η μέθοδος με την οποία δουλεύουμε.

όχι	για αποφαιτική απάντηση μιας ερώτησης	αποτελεί ελλειπτική πρόταση	- <i>Ήρθε ο Πέτρος;</i> - <i>Όχι.</i>
δε(ν)	για να αρνηθούμε κάποιο όρο μιας πρότασης με ρήματα οριστικής	(οποιοδήποτε όρο της πρότασης)	<i>Δεν θα πλύνω τα πιάτα.</i>
μη(ν)	για να αρνηθούμε κάποιο όρο μιας πρότασης με ρήματα υποτακτικής		<i>Μην ανοίξεις το παράθυρο.</i>
	για να αρνηθούμε ενεργητικές μετοχές	<i>Μην μπορώντας να πληρώσει, έφυγε χωρίς να αγοράσει τίποτε.</i>	

Το **όχι** χρησιμοποιείται, όπως ξέρετε, για να δώσουμε μια αποφαιτική απάντηση σε μια ερώτηση. Στο παράδειγμα αυτό, η απάντηση «όχι» ισοδυναμεί με την πρόταση *Δεν ήρθε ο Πέτρος*. Αποτελεί, τότε, μια ελλειπτική πρόταση.

Ας συνεχίσουμε τώρα με το **δεν**. Το χρησιμοποιούμε με ρήματα οριστικής. Έχει ενδιαφέρον η παρατήρηση ότι το μόριο μπορεί να επηρεάσει την έννοια όλης της πρότασης ή οποιοδήποτε όρο εκείνης. Στην πρώτη περίπτωση, αυτή η πρόταση αφήνει να εννοηθεί, για παράδειγμα, *Θα πάω για ψώνια ή Θα κάνω κάτι άλλο*.

Στη δεύτερη, αν αρνηθεί, για παράδειγμα, το υποκείμενο, θα εννοούσε: *Θα τα πλύνει ο Γιάννης ή κάποιος άλλος*. Αυτό γίνεται επίσης αν αρνηθεί ή το ρήμα ή το αντικείμενο.

Παρόμοια είναι και η λειτουργία του μορίου **μην** που χρησιμοποιείται με ρήματα υποτακτικής ή με ενεργητική μετοχή. Στην πρόταση **Μην ανοίξεις το παράθυρο**, αν η λέξη **μην** αναφέρεται, για παράδειγμα, στο αντικείμενο, αφήνει να εννοηθεί **Μην ανοίξεις το παράθυρο, άνοιξε την πόρτα**.

Βλέπουμε λοιπόν πως το **δεν** και το **μην** επηρεάζουν είτε όλη τη πρόταση είτε έναν όρο εκείνης. Το σε ποιον αναφέρεται εξαρτάται από τη δεξιότητα του ακροατή ή του αναγνώστη ακόμα και από την κατάσταση στην οποία γίνεται η επικοινωνία.

Μέχρι εδώ, είδαμε τις χρήσεις που παρουσιάζονται στο βιβλίο που χρησιμοποιούμε.

Εμείς θεωρούμε όμως ότι θα έπρεπε να δοθεί προσοχή και σε άλλες, στα έξι χρόνια που διαρκεί το πρόγραμμα εκμάθησης του Ιδρύματος.

Για να μην γίνουμε κουραστικοί, ετοιμάσαμε αυτό το απλοποιημένο σχεδιάγραμμα του **όχι**:

όχι	για αποφαιτική απάντηση μιας ερώτησης	αποτελεί ελλειπτική πρόταση	- <i>Ήρθε ο Πέτρος;</i> - <i>Όχι.</i>
	για την άρνηση ενός συγκεκριμένου όρου της πρότασης	υποκειμένου	<i>Ο Αλέκος έσπασε το βάζο, όχι ο Άρης.</i>
		αντικειμένου	Όχι το βάζο, το παράθυρο έσπασε ο Αλέκος.
		άλλων προσδιορισμών	<i>Χάστε βάρος αλλά όχι γρήγορα.</i>

Βλέπετε παραπάνω τη χρήση που αναφέραμε πριν, σαν ελλειπτική πρόταση.

Αν χρησιμοποιηθεί το **όχι**, αμέσως πριν από έναν προσδιορισμό, γίνεται το αντίθετο από ό,τι συμβαίνει με το μόριο **δεν**: αρνείται όχι οποιοδήποτε όρο μιας πρότασης, αλλά ένα συγκεκριμένο όρο της (το υποκείμενο, το αντικείμενο, κ.λπ.): έτσι, καθοδηγούμε τον ακροατή ή τον αναγνώστη στην ακριβή ερμηνεία, δηλαδή, συγκεκριμένα στον όρο που αρνιόμαστε.

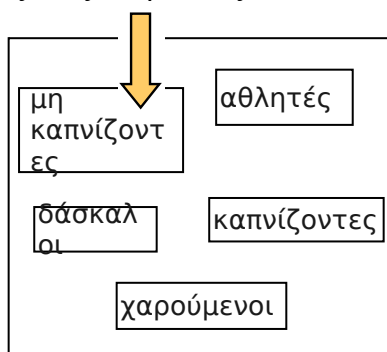
Για παράδειγμα: Όταν ακούμε *Ο Αλέκος έσπασε το βάζο, **όχι** ο Άρης*, καταλαβαίνουμε ότι η άρνηση δεν αναφέρεται σε οποιοδήποτε όρο της πρότασης αλλά μόνο στο υποκείμενο (δηλαδή, *το έσπασε κάποιος άλλος*).

Αυτές οι χρήσεις εμφανίζονται στα κείμενα του βιβλίου αλλά δεν χειρίζονται λεπτομερειακά.

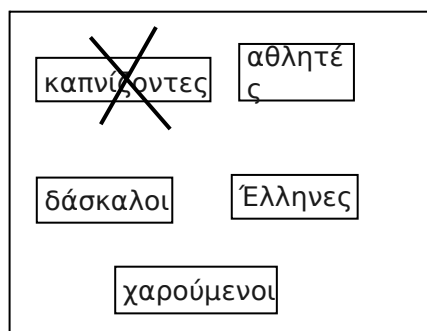
Θα δούμε τώρα, στον εξής πίνακα, τις χρήσεις του *μη(ν)*. Επάνω βλέπετε εκείνες που είχαμε ήδη αναφέρει. Παρ'όλο που παρουσιάζουμε *μη(ν)* και *μη* σαν δυο διαφορετικά μόρια, ξέρουμε ότι το δεύτερο είναι απλά παραλλαγή του πρώτου. Αλλά, το κάναμε έτσι για διδακτικούς λόγους και για να δείξουμε ότι έχουν ιδιαίτερες χρήσεις.

μη(ν)	για να αρνηθούμε κάποιο όρο μιας πρότασης με ρήματα υποτακτικής	Μην ανοίξεις το παράθυρο.	
	για να αρνηθούμε ενεργητικές μετοχές	Μην μπορώντας να πληρώσει, έφυγε χωρίς να αγοράσει τίποτε.	
μη	για να αρνηθούμε τη σημασία...	ενός ουσιαστικού ή μετοχής με ουσιαστική λειτουργία	Οι μη καπνίζοντες ζούνε περισσότερο.
		ενός επιθέτου ή μετοχής με επιθετική λειτουργία	Το καινούριο ξενοδοχείο φταίει για τη μη εύκολη πρόσβαση στη θάλασσα.
		ενός ουσιαστικού (με έλλειψη)	Εταιρίες τηλεμάρκετινγκ πωλούν σήματα για καπνίζοντες ή μη ∅ .
		ενός επιθέτου (με έλλειψη)	Η οργάνωση του πάρτι βρήκε τεχνικές και μη ∅ δυσκολίες.
∅ → έλλειψη			

Αυτή η παραλλαγή (χωρίς τελικό ν) έχει ειδική λειτουργία: αρνείται **τη σημασία** της λέξης που έπεται, όχι τον όρο της πρότασης (όπως γίνεται με το **μην**). Όταν λέμε **Οι μη καπνίζοντες ζούνε περισσότερο**, μιλάμε για μια συγκεκριμένη ομάδα που αποτελείται από όλους τους ανθρώπους που δεν καπνίζουν.

Αν ο ομιλητής άρχιζε να λέει **Όχι οι καπνίζοντες...**, επειδή η άρνηση δεν καθορίζει συγκεκριμένα μια ομάδα, θα αναγκαζόταν να εξηγήσει σε ποια ομάδα μιλάει: **Όχι οι καπνίζοντες αλλά οι αθλητές ζούνε περισσότερο**.

Απόδειξη για τη διαφορετική λειτουργία αυτών των μορίων είναι το γεγονός ότι η θέση που έχει στην φράση αλλάζει σε κάθε περίπτωση: αν αρνηθεί τη σημασία του ουσιαστικού (με το **μη**) τοποθετείται μετά το άρθρο: είναι μέρος της ονοματικής δομής· αν αρνηθεί τον όρο της πρότασης (αν είναι το **όχι**, δηλαδή) τοποθετείται πριν από την ονοματική φράση.

$\underbrace{\text{άρθρο} + \text{άρνηση} + \text{ουσιαστ.}}_{\text{ονοματική φράση}}$

 $\underbrace{\text{άρνηση} + \text{άρθρο} + \text{ουσιαστ.}}_{\text{ονοματική φράση}}$

Άλλη απόδειξη αυτής της ειδικής λειτουργίας είναι ότι στην πρώτη περίπτωση, θα ήταν δυνατόν να αντικαταστήσουμε όλη τη δομή μ' ένα συνώνυμο: άκαπνος.

Παρόμοια παρατήρηση μπορούμε να κάνουμε για το **μη** πριν από ένα επίθετο ή πριν από μια μετοχή με επιθετική λειτουργία.

Ιδιαίτερη προσοχή θα έπρεπε να έχει το **μη** όταν προηγείται το επίθετο και το ακολουθεί η έλλειψη του ίδιου επιθέτου. Οι μαθητές θα έπρεπε να συνηθίσουν να ερμηνεύουν τέτοιες δομές, πολύ συνήθεις στα Ελληνικά. Στην πρόταση *Η οργάνωση του πάρτι βρήκε τεχνικές και μη δυσκολίες*, πρέπει να κατανοήσουν ότι η λέξη **μη** δεν αναφέρεται στο ουσιαστικό *δυσκολίες* αλλά στο ελλειπτικό επίθετο *τεχνικές*.

Για να καταλάβουμε πόσο δύσκολη μπορεί να είναι η χρήση των αρνητικών αυτών μορίων από τους ισπανόφωνους μαθητές, είναι απαραίτητο να υπογραμμίσουμε ότι οι χρήσεις τους εκφράζονται στα ισπανικά πάντα με την ίδια λέξη: **no**.

Σ' αυτό το επίπεδο ανάλυσης πρέπει να έχουμε υπ' όψη μας επίσης πώς επηρεάζουν τα αποφαιτικά μόρια τα συμφραζόμενα, ειδικά όταν εμφανίζονται με τις αόριστες αντωνυμίες *κανένας, καμία, κανένα* και *τίποτε*, και με τα επιρρήματα *ποτέ* και *πουθενά*.

κανένας, καμία, κανένα / τίποτε	ποτέ / πουθενά
– Δεν έχει <i>καμιά</i> καρέκλα στην αίθουσα.	– Ποτέ δεν ήθελα να σε πληγώσω.
– Ποιος σε βοήθησε; – Κανένας	– Πότε σου μίλησα άσχημα; – Ποτέ
– Σε βοήθησε <i>κανένας</i> ; – Κανένας .	– Έχεις πάει ποτέ στην Αγγλία; – Ποτέ .

Αυτές οι λέξεις έχουν διπλή αξία: λειτουργούν με αρνητική ή με αοριστολογική σημασία, σύμφωνα με την παρουσία ή όχι ενός αποφαιτικού μορίου. Είναι αρνητικές όταν συνοδεύονται στην ίδια πρόταση από κάποιο αρνητικό μόριο (όπως στο πρώτο παράδειγμα). Επίσης, όταν αποτελούν ελλειπτική απάντηση σε μια ερώτηση: «–*Ποιος σε βοήθησε;*» «–**Κανένας**.».

Αοριστολογικές είναι όταν χρησιμοποιούνται σε ερωτήσεις, όπως στο παράδειγμα: «– Σε βοήθησε *κανένας*;»». Άρα, αυτή η διπλή λειτουργία μάς επιτρέπει να ακούσουμε, στην ίδια συζήτηση, δυο φορές την λέξη «*κανένας*», την πρώτη με αοριστολογική και τη δεύτερη με αρνητική σημασία: «– Σε βοήθησε *κανένας*;» «– **Κανένας**.».

Γίνεται κάτι παρόμοιο με τα επιρρήματα *ποτέ* και *πουθενά*, όπως μπορείτε να δείτε στον πίνακα.

Σ' αυτή την περιπλοκότητα, ιδιαίτερη της ελληνικής, πρέπει να προσθέσουμε τις υποθέσεις των μαθητών. Αυτές αποτελούν ο δεύτερος από τους δύο παράγοντες για τους οποίους μιλούσαμε στην αρχή. Οι μαθητές πιστεύουν λανθασμένα, ότι η λειτουργία της άρνησης στην ελληνική είναι η ίδια με την ισπανική ή ακόμα με οποιαδήποτε άλλη ξένη γλώσσα που χειρίζονται.

Συνήθως την ώρα της παραγωγής του λόγου, οι μαθητές, ιδιαίτερα στα πρώτα επίπεδα, φέρνουν στην ελληνική τους κανόνες της ισπανικής.

Παράδειγμα: Ενώ στην ισπανική «**nunca**» μπορεί να δίνει αρνητική αξία σε μία πρόταση όταν προηγείται του ρήματος (μπορούμε να πούμε **No** tomo **nunca** ή **Nunca** tomo, χωρίς αποφατικό μόριο), στην ελληνική δεν γίνεται αυτό.

Έτσι, ως απάντηση σε μια ερώτηση όπως «- *Θέλεις ένα ούζο;*» οι μαθητές λένε καμιά φορά «- **Ποτέ πίνω*» (αφού σκέπτονται με ισπανικούς κανόνες) και όχι τις σωστές «- *Δεν πίνω ποτέ*» ή «- *Ποτέ δεν πίνω*». Στα ισπανικά η λέξη «**nunca**» έχει τη δυνατότητα να μετατρέπει μια πρόταση από καταφατική σε αποφατική· στα ελληνικά, αυτό δε γίνεται με καμία από τις εν λόγω λέξεις.

Αν κάνουμε μια πιο προσεκτική μελέτη για τη λειτουργία των αντωνυμιών ή επιρρημάτων στα ελληνικά και τη συγκρίνουμε με τη μητρική μας γλώσσα την ισπανική αλλά και τη διαδεδομένη ξένη γλώσσα την αγγλική, θα αποκτήσουμε, με απλοποίηση, έναν πίνακα όπως αυτόν:

		+	;	-	συνθήκες χρήσεως
λλ.	ε	<i>κάποιος</i>	<i>κανέν ας</i>	<i>καν ένας</i>	[[ ] → ελλειπτικές απαντήσεις
σπ.	ι	<i>alguien</i>	<i>algui en</i>	<i>nad ie</i>	[[ ] → πριν το ρήμα
γγλ.	α	<i>somebo dy</i>	<i>anyb ody</i>	<i>any body</i>	[[ ]
				<i>nob ody</i>	[[ ]
[-] → με παρουσίαση αρνητικού μορίου / [∅] → χωρίς παρουσίαση αρνητικού μορίου					

Απ' αυτό καταλαβαίνουμε ότι καμιά γραμμή δεν συμπίπτει με την αντίστοιχη της άλλης γλώσσας. Δηλαδή, η λειτουργία καμιάς δεν συμπίπτει με τη λειτουργία της άλλης. Για παράδειγμα, η αντωνυμία *κανέννας* (που, σε μια ερωτηματική πρόταση στα ισπανικά, ισοδυναμεί με το *alguien*) μπορεί να χρησιμοποιηθεί και σε αρνητικές προτάσεις. Στα ισπανικά όμως το *alguien* δεν λειτουργεί με αρνητική αξία. Στη θέση του χρησιμοποιούμε το *nadie*.

Αντίστοιχα, το *anybody*, στα αγγλικά, λειτουργεί μάλιστα στις αρνητικές προτάσεις, και έχει την επιλογή (ανύπαρκτη στα ελληνικά) να χρησιμοποιηθεί στη θέση του, το *nobody*, που, από μόνο του (χωρίς την παρουσία του *not*), έχει αρνητική αξία.

Βλέπουμε λοιπόν, πως κάθε γλώσσα έχει τους δικούς της κανόνες. Και το πιο σημαντικό και δύσκολο είναι να καταλάβουν οι μαθητές ότι δεν μπορούν να εκφέρουν τις προτάσεις στα ελληνικά, σκεπτόμενοι στα ισπανικά ή τα αγγλικά. Αν τις σκεφτούν στα ελληνικά σίγουρα θα κάνουν λιγότερα λάθη.

Για να τελειώσουμε, θα ρίξουμε πάλι μια ματιά στους δυο παράγοντες στους οποίους αναφερθήκαμε στην αρχή, αλλά αυτή τη φορά υπό το φως των ζητημάτων που αναδείξαμε.

Σε σχέση με τον πρώτο, η πολυχρωμία της άρνησης της ελληνικής γλώσσας αντιτάσσεται στη μονοχρωμία της ισπανικής. Απέναντι από αυτή την κατάσταση, οι δάσκαλοι θα πρέπει να έχουμε μια συνολική άποψη του φαινομένου και να αποφασίσουμε ποια είναι η κατάλληλη στιγμή για να θίξουμε το θέμα στο μάθημα. Από εκείνη τη στιγμή, θα μπορούν να καταλάβουν και αυτοί την περιπλοκότητα της άρνησης στα ελληνικά. Κατά τη γνώμη μας, μια τέτοια παρατήρηση θα έπρεπε να παρουσιαστεί σ' ένα εγχειρίδιο για τον καθηγητή (ανύπαρκτο σ' αυτή τη μέθοδο). Όσον αφορά το δεύτερο παράγοντα, για να αποφύγουμε το πιθανό μπέρδεμα ανάμεσα στην ελληνική και τις άλλες γλώσσες, είναι σημαντικό να χρησιμοποιούμε όσο πιο συχνά

μπορούμε τα ελληνικά στο μάθημα. Επίσης πιστεύουμε ότι θα πρέπει να προτείνουμε στους μαθητές σχετικές εργασίες με στόχο να αντικρούσουμε τις λανθασμένες υποθέσεις των μαθητών φτιαγμένες με βάση τις δικές τους γλωσσικές δομές. Σ' αυτή την κατεύθυνση, πρέπει να λάβουμε υπ' όψη μας ότι το βιβλίο με το οποίο δουλεύουμε, δεν απευθύνεται ειδικά σε ισπανόφωνους. Και γι' αυτόν τον λόγο, δεν περιέχει ασκήσεις για την αντίκρουση των κανόνων της ισπανικής γλώσσας.

Για παράδειγμα, όταν το βιβλίο θίγει το θέμα των αντωνυμιών *κανένας, καμία, κανένα*, τα κείμενα και οι ασκήσεις διαθέτουν πάντα παραδείγματα με την αντωνυμία να έπεται του ρήματος. Αλλά η δυσκολία των ισπανόφωνων στην οποία αναφερόμαστε, εντοπίζεται κυρίως όταν η αντωνυμία βρίσκεται πριν το ρήμα. Στην ερώτηση: «Υπάρχει κανένα εστιατόριο εδώ κοντά;», οι ασκήσεις μας αναγκάζουν να απαντήσουμε: «Δεν υπάρχει κανένα». Δεν μας δίνει όμως την ευκαιρία να απαντήσουμε σε ερωτήσεις όπως: «-Ήρθαν οι φίλοι σου;» «- Κανένας φίλος δεν ήρθε». Όπως το αναφέραμε προηγουμένως, στην διπλή άρνηση ή όχι, μέσα στην ίδια πρόταση, βρίσκεται η διαφορά ανάμεσα στις δυο γλώσσες.

Αυτή η ομιλία δεν είναι παρά ένα δείγμα μόνο, της δουλειάς που θα πρέπει να κάνουμε για τη διδασκαλία της ελληνικής σε ισπανόφωνους. Η ιδέα είναι να στοχαστούμε την περιπλοκότητα της γραμματικής των ελληνικών και να εμβαθύνουμε σ' αυτό το θέμα, αλλά και σε οποιοδήποτε άλλο, ώστε να έχουμε τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα.